

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В КОЗАЦЬКІЙ УКРАЇНІ-ГЕТЬМАНЩИНІ

Медвідь Н. С.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка*

У більшості країн формування освітніх систем відбувалося в органічному зв'язку із розвитком нації та встановленням державності. Адже для більшості європейських спільнот, в тому числі й для української, об'єднуючими елементами були: спільна культура, історична та релігійна спадщина, мова, а основним способом передачі нащадкам накопиченого досвіду культури є освіта.

Освіта як соціальний інститут, який поширює панівну в суспільстві ідеологію, відображає в своїй структурі й функціонуванні суспільні відносини, є одним із важливих засобів забезпечення спадкоємності поколінь.

У другу половину XVII–XVIII ст. зароджується ідея залежності суспільного прогресу від поширення освіти, яка розглядалася не лише як складова системи культури, засіб формування інтелекту й самопізнання людини, але і як чинник піднесення національної свідомості, гарант політичної свободи.

У дослідженнях теоретиків націєтворення (Е. Гелнера, Е. Сміта, Е. Хобсбаума та інших) обґрунтовується роль освітнього чинника як важливої складової націє-та державотворення.

Е. Сміт акцентує увагу на значенні освіти для формування національних культур: «Утворення світських масових націй стало кінець кінцем наслідком енергійної програми політичного згуртування, здійснюваної через загальнодержавну систему народної освіти» [3, с. 69]. Науковець наголошує на тому, що освіта є однією з найважливіших рис ідентичності, яка «не менш потрібна для добра національної спільноти, як і для добра індивіда» [3, с. 124– 126].

Е. Гелнер зауважує, що система освіти сучасних націй-держав західного типу «виконує функцію консолідації суспільства. Адже, набувши масового характеру, вона, з одного боку, забезпечує загальний доступ до неї усім членам суспільства, а з іншого, маючи національний зміст, сприяє усвідомленню людиною власної ідентичності» [1, с. 68].

В Україні намагання створити національну освіту на різних етапах її розвитку тісно перепліталися з боротьбою за виживання українців як нації та за державну незалежність. За таких умов освіта була чи не єдиною запорукою збереження і подальшого розвитку народності, її культурної самобутності.

Разом з тим українці на тлі боротьби із зовнішніми ворогами витворили і зберегли багату історико-педагогічну спадщину, яка і сьогодні збагачує освітню практику.

Українські просвітники доби бароко вважали, що розвитком суспільства рухає боротьба розуму проти невігластва й забобонів: «Коли немає світла вчення, – писав Ф. Прокопович, – не може бути доброго стану в державі й церкві, не може не бути неладу й багатьох сміху гідних забобонів, а ще й розбрату та найбезглуздіших ересей, які аж ніяк не спричинені науками. Але тепер того, хто в науці гідний похвали, намагаються очорнити в очах народу й державців...» [2, I, с. 45-46].

Схожі погляди висловлює архимандрит Золотоверхого Михайлівського монастиря Т. Софонович: «Кожній людині необхідно знати про свою Вітчизну й іншим, які питають, розповісти, бо людей, котрі не відають свого роду, за дурнів вважають» [4, с. 33].

У діалозі «Разговор гражданина з селянином...» устами громадянина Прокопович виступає на захист народної мови, зауважуючи, що мовою науки може бути не лише латинська мова: «Філософія не значить собою латинська мова, бо може бути філософ і руська людина. І всякою мовою любомудрувати можна. Часто, написавши твір латинською мовою, учений додавав поруч власноручний переклад. Обґрунтовував він це так: «Я власні твори на нашу руську мову переклав... лише з міркувань, щоб вуха наших земляків слова легше сприймали і могли б швидше збагнути» [42, III, с. 227].

Історія освіти козацької України-Гетьманщини хронологічно охоплює період від Зборівського договору 1649 року і до ліквідації інституту гетьманства після усунення від влади Кирила Розумовського.

Спогади про розквіт освіти в цей період та статистичні дані зафіксовані в численних писемних пам'ятках.

Документом надзвичайної ваги є щоденник архідіякона Павла Алепського (Халебського), секретаря антіохійського патріарха Макарій III. У 1656 році, повертаючись на батьківщину через Україну, у селі біля Чернігова Макарій III довго розмовляв з учителем місцевої школи, після чого з'явився у щоденникові такий запис: «По всій Козацькій землі ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малим винятком, навіть здебільшого їх жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби та церковний спів... А дітей у них більше, ніж трави, і всі діти вміють читати, навіть сироти» [5, с. 78].

Автор щоденника відмічає велику освіченість українських провідників, особливо церковних: «Серед монастирських наставників є люди вчені, правники, промовці, вони знають логіку і філософію та працюють над глибокими питаннями» [5, с.136].

Одну з перших спроб картографічно відобразити освітню систему в Україні козацької доби було зроблено В. Митуровим, яка переконує в тому, що за козацької доби жодна європейська країна не мала такої кількості навчальних закладів.

На 6 млн. чоловік населення, яке було в Україні за доби гетьмана Богдана Хмельницького, за даними картографічних матеріалів, сільських шкіл початкового навчання налічувалося більше тисячі. Шкіл інших типів – близько ста п'ятдесяти. Серед них: братські школи, міські, полкові, січова школа,

лірницькі (кобзарські) школи, колегіуми, академії, один університет, школи Петра Могили, Костянтина Острозького та інші.

Поступово складалась в Україні мережа народних шкіл. Тож усі діти мали змогу отримати початкову освіту, а найздібніші з них – середню і вищу, і не лише в Україні, а й у кращих університетах і академіях Європи.

Отже, у козацько-гетьманській Україні важливе значення надавалося освіченості населення як одній із запорок національного відродження, збереження культурних цінностей, державотворення. Тож витoki системи сучасної національної освіти ще були закладені у XVII-XVIII століттях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гелнер Е. Нації та націоналізм: Націоналізм / пер. з англ. Г. Касьянов. Київ, 2003. 300 с.
2. Прокопович Ф. Філософські твори у 3-х томах. (упоряд., перекл. з латини, коментарі та спец. редакція В. Д. Литвинов та ін.). Київ: Наукова думка, 1979-1981. Т.1, 511 с.; Т.2, 550 с.; Т.3, 523 с.
3. Сміт Е. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращук. Київ : Основа, 1994. 223 с.
4. Софонович Т. Хроніка з літописців стародавніх. Київ: Наукова думка, 1992. 336 с.
5. Халебський П. Україна – земля козаків: Подорожній щоденник / упоряд. М. О. Рябий; післям. В. О. Яворівського. Київ : Ярославів Вал, 2009. 293 с.